

GÖRMEYEN ERGENLERİN BENLİKLERİNİN VE AİLE TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Uzman Psk. HALE BACAĞOĞLU, Prof. Dr. İ. ALEV ARIK
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

Görmezlerle ilgili çalışmalar incelendiğinde, görmezlerin benlik kavramları, ailelerin tutumlarıyla ilgili araştırmaların sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Benlik kavramının gelişmesiyle aile tutumları arasında yakın bir ilişki olduğu düşünülmektedir. Annenin çocuğuna karşı tavır ve davranışları (çocuğu kabul ya da reddi, aşırı koruması ve baskınlığı), çocuğun, kendi ile ilgili tutum, inanç, algı ve değerlerini olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilir. Aynı şekilde, görmeyen çocuğun, özürü nedeniyle aile tarafından kabulü, reddi veya aşırı korunması da, görmeyen çocuğun benlik gelişimi üzerinde önemli etkiler yapabilir.

Benlikle ilgili teoriler incelendiğinde, Bowlby ve Sullivan, benliğin çocukla annesi arasındaki etkileşimiyle oluştuğunu ileri sürmektedirler.

Bowlby anne ve bebek ilişkisini, ikisi arasında sıkı bir dayanışma yaratan karşılıklı tepkilerle tanımlamaktadır. Eğer anne, bebekle iletişimde ona sevildiğini ve değerli olduğunu hissettirecek şekilde davranırsa ve bağımsız keşiflerine izin verirse, çocuk sevildiğine, değerli bulunduğu ve bağımsızlık kapasitesi olduğuna dair bir benlik şeması ya da modeli geliştirecektir (Cross, Markus, 1990, s. 580).

Sullivan, Mead'in teorisinden etkilenecek, benliğin, çocuğun algıladığı önemli kişilerin reaksiyonlarından yapılan bir inançlar seti olduğunu düşünmüştür. Bebekler, erken dönemde kendi yaşantılarındaki anksiyete halleri ile anksiyete yaratmayan du-

rumları ayırt ederler. Annenin onaylamasını ve sevgisini uyandıran yaşantılar bebeği az anksiyeteli yapar ve bunlar iyi ben (good-me) olarak sınıflandırılır. İyi ben güveni, kötü ben de anksiyeteyi ortaya çıkarır. Bu benler, tamamiyle kişiler arası ilişki biçimleri tarafından belirlenir. Kişide anksiyeteyi üreten şey onun ailesine bağlıdır. Yani bireyin yaşantılarının «iyi ben», «kötü ben» ve «ben değil» şeklinde organize olması, ailenin kişiler arası dinamiklerine bağlıdır (Cross, Markus, 1990, s. 579-580).

Rogers'a göre çocuklukta aile içinde çocuk onay görürse şart-sız olumlu kabul duygusu geliştirecektir (Schultz, 1981, s. 389).

Çocuğun yetişmesinde ve benliğinin gelişmesinde önemli bir yer tutmasına rağmen, ailelerin görme özürülü çocuklarına karşı tutumlarının bilinmemesi, görmezlerle ilgili geçerli politikaların üretilmesini engellemektedir. Bu nedenle, bu çalışmada, gören ve görmeyen çocukların benlik kavramlarının gelişmesiyle, aile tutumu arasında bir ilişki olup olmadığı sorusuna cevap aranmıştır. Bu soruya cevap bulabilmek için çocukların kendi benliklerini değerlendirmeleri ve ailenin tutumu araştırılmıştır. Etkili bir sonuca ulaşabilmek için görmezlerle eşleştirilmiş gören çocuklar ve aileleri de aynı kavramlar bakımından araştırmaya alınmıştır. Aynı zamanda bu çalışmayla hem görenlerde hem de görmezlerde kullanılacak bir test Türkçe'ye kazandırılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma görmezlerle ilgili veri eksikliğini gidermesi yanısıra görmezlerde de kullanılabilecek bir test kazandırması bakımından önemlidir.

Şimdiye kadar yapılan çalışmalar gözden geçirildiğinde, görmezlerin benlik kavramının gelişmesiyle ilgili çalışmaların sayısının azlığı dikkat çekmiştir. Williams'ın çalışmasında görmeyenlerin benlik kavramlarının görenlere göre daha iyi olduğu görülmüştür (Schindele, 1974, s. 129). Jervis (Lowenfeld, 1971) ve Büyüklü'nün (1989) çalışmasında ise görenlerle görmeyenlerin benlik kavramlarında bir fark görülmemiştir. Buna karşılık, Meighan (Lowenfeld, 1980), Quiantana'nın (1984) çalışmasında ise görmeyenlerin benlik kavramlarının görenlere göre daha düşük olduğu bulunmuştur.

Bu çalışmayla da aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır :

1. Gören deneklerle görmeyen denekler arasında benlik kavramları (self sort çocuk) açısından anlamlı bir fark olup olmadığı,
2. Gören ve görmeyen çocuğa sahip annelerin çocuğa karşı tutumları (SPT-A-anne) arasında bir fark olup olmadığı,
3. Annenin tutumuyla (SPT-A-anne) çocuğun benlik kavramı (Self Sort-çocuk) arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır.

Y Ö N T E M

A) *Denekler* : Bu çalışmaya 14-18 yaşları arasında yatılı olmayan ve ailesinin yanında kalan 30 görme özürlü, 30 gören ergenle annelerinden oluşan toplam 120 kişi denek olarak katılmıştır. Bu çalışmanın deney grubunu, 13'ü kız, 17'si erkek 30 tane yatılı olmayan ve ailesinin yanında kalan görme özürlü denek ve bunların anneleri olmak üzere toplam 60 kişi teşkil etmektedir.

Bu çalışmanın kontrol grubu ise 13'ü kız ve 17'si erkek 30 gören kişi ve bunların anneleri olmak üzere toplam 60 kişiden oluşmuştur. Deney grubuyla kontrol grubu yaş, cinsiyet, anne-baba meslekleri ve anne-baba eğitim seviyesi bakımından birebir eşleştirilmiştir.

Deney grubunda aranılan kriterler nedeniyle denek seçimi kasti seçim yöntemiyle yapılmıştır.

B) *Kullanılan Ölçekler* : Bu araştırmada, Cowen ve arkadaşlarının kendi araştırmalarında kullanmak üzere, hem görenlere hem de görmeyenlere uygulanabilir şekilde geliştirdikleri çocuklara uygulanan Self Sort ve ailenin kabul, red, aşırı koruyucu, baskınlık tutumlarını ölçmek için ailelere uygulanan SPT-A ölçekleri kullanılmıştır (Cowen ve arkadaşları, 1961, ss : 56-66).

C) Uygulama :

Yatılı olmayan ve allesinin yanında okuyan görme özürlü denek sayısının azlığı nedeniyle, uygulama, İstanbul, Ankara, Eskişehir, Bursa ve Adapazarı illerinde gerçekleştirilmiştir. Testler, deney ve kontrol grubundaki her deneğe ve annelerine tek tek okunmuştur.

SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Bu çalışmadan elde edilen veriler SPSS-WIN istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen verilere «t test», «spearman korelasyonu» uygulanarak hipotezler test edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın 1. sorusuyla, gören deneklerle görmeyen denekler arasında, benliklerini değerlendirmeleri açısından anlamlı bir fark olup olmadığına cevap aranmıştır. Bu soruya cevap bulabilmek için deney ve kontrol grubunun «Self Sort Skalasından» elde ettiği verilere «t testi» uygulanmıştır. Elde edilen veriler incelendiğinde, anlamsız düzeyde olmasına rağmen, görmeyen deneklerin (ortalama = 76, 86), gören deneklere (ortalama = 78, 56) göre daha olumlu bir benliğe sahip olduklarını göstermektedir ($t=0.50$, $P=.62$). Nitekim, Williams ve Bıyıklı'nın çalışmasının sonuçları, elde edilen verileri desteklemektedir. Williams'ın gören ve görmeyen öğrencilerin benlik kavramı ve anksiyetelerini araştırdığı çalışmasında, görme özürlü çocukların benlik kavramı ve benlik kabulü, görenlere oranla anlamlı bir şekilde yüksek çıkmıştır.

Bıyıklı'nın çalışmasında da görme özürlülerle görenler arasında benlik kavramı açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Görmeyen çocuklarında kendilerini, gören çocuklar kadar kendilerine güvenen, çevresiyle iyi geçinen, arkadaşlarıyla iyi ilişkiler kuran, iyimser, neşeli, kendini kabul ettirebilen kişiler olarak gördüklerini söyleyebiliriz.

Gören ve görmeyen çocuğun benlik kavramları arasında anlamlı fark çıkmamasının sebeplerinden biri, araştırmaya katılan görmeyen deneklerin hepsini doğuştan veya 5 yaşından önce görmüyor olmaları nedeniyle, bu şartlarda yaşamaya alışmaları olabilir. Yine bu deneklerin normal okullara gitmeleri, gören öğrencilerle birlikte aynı ortamı paylaşmaları ve arkadaşları tarafından kabul görme duygusunu yaşamaları da bir başka neden olarak ifade edilebilir.

Bu çalışmanın 2. sorusuyla gören ve görmeyen çocuğa sahip annelerin tutumları (SPT-A-ane) arasında bir fark olup olmadığı araştırılmıştır. Bu soruya cevap ararken gören ve görmeyen çocuğa sahip olan annelerin SPT-A ölçeğinden elde ettikleri kabul, red, baskın ve aşırı koruyucu puanları arasında «t testi» analizi yapılmıştır. Gören ve görmeyen annelerin kabul ($t=2.15$, $P<.04$, (bakınız tablo I) ve red ($t=2.47$, $P<.02$) (bakınız tablo II) puanları arasındaki farkların anlamlı, aşırı koruyucu ($t=.43$, $P=.66$) ve baskın ($t=.50$, $P=.624$) puanları arasındaki farkların ise anlamsız olduğu görülmüştür. Yani araştırmaya katılan görmeyen çocuğu olan anneler (kabul puanı ortalaması = 34,6), gören çocuğa sahip annelere (kabul puanı ortalama = 31,8) göre çocuklarına karşı daha fazla kabul tutumu gösterirken, gören çocuğu olan anneler (red puanı ortalaması = 23,53) görmeyen çocuğu olan annelerden (red puanı ortalaması = 20,43) çocuklarına karşı daha fazla red tutumu gösterdikleri bulunmuştur. Gören ve görmeyen çocuğa sahip annelerin aşırı koruyucu ve baskın puanları ise birbirine oldukça yakın olup, elde edilen fark anlamsızdır.

Görmeyen çocukların annelerinin daha fazla kabul tutumu göstermesi, görme özürleri nedeni ile onlarla daha fazla ilgiledikleri, daha yakın davrandıkları, çocuklarının arkadaşları ile ilişkilerini, kız ya da erkek ayırımı yapmaksızın, daha fazla destekledikleri, şeklinde yorumlanabilir. Testimizdeki itemlerin kabul tutumuyla ilgili olanları, genellikle «anne, oğlunun kız arkadaşını akşam yemeğe çağırmasından memnun» veya «anne, oğlunun kızlarla ilgilenmeye başlamasından memnun», gibi itemleri içermesi nedeniyle, gören çocukların aileleri bu itemleri ilk sıralarda seçmemiş olabilir. Bunun nedeni de, araştırmaya katılan kontrol

grubunun ailelerinin orta sosyo ekonomik seviyeden olması ve bizim kültürümüzde de, bu seviyedeki ailelerin, özellikle kız erkek arkadaşlığını fazla tasvip etmemeleri olabilir. Görmeyen çocukların aileleri bağımsız hareketi sınırlı olduğu için, aile mümkün olduğunca çocuğa daha fazla sosyal ilişkiler kurabileceği ortamlar hazırlamaya çalışmaktadır. Cutsforth, ev ortamının, görmeyen çocuk için umutsuz bir sosyal çevre olarak kabul edildiğini söylemesine rağmen, bizim araştırmamızdaki deney grubu annelerinin, ev ortamını çocukları için olumlu bir sosyal çevre olarak hazırladıkları düşünülebilir. Toplumumuzda, aile bireylerinin birbirine bağlı ve sıcak ilişkiler içerisinde olması nedeniyle, Cutsforth'ın ileri sürdüğü böyle bir sonucun kültürler arasındaki farka bağlı olarak değişebileceği söylenebilir.

Tablo I — Gören ve Görmeyen Çocuğa Sahip Annelerin SPT-A Ölçeğinde A Puanları Arasındaki Korelasyon Değerleri

Değişkenler	N	MEAN	SD	DF	t	P
Görmeyen deneklerin annelerinin SPT-A (A) puanı	30	34,6	4,6			
Gören deneklerin annelerinin SPT-A (A) puanı	30	31,8	4,32	29	2.15	.04*

Tablo II — Gören ve Görmeyen Çocuğa Sahip Annelerin SPT-A Ölçeğinde R Puanları Arasındaki Korelasyon Değerleri

Değişkenler	N	MEAN	SD	DF	t	P
Görmeyen deneklerin annelerinin SPT-A (R) puanı	30	20,43	4,45	29	2.47	.02*
Gören deneklerin annelerinin SPT-A (R) puanı	30	23,53	4,47			

Bu araştırmanın 3. sorusuyla annenin tutumuyla (SPT-A-*anne*) çocuğun benlik kavramı (Self Sort-*çocuk*) arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı araştırılmaktadır. Bu soruya cevap bulabilmek için annelerin SPT-A ölçeğinden elde ettikleri kabul, red, baskın ve aşırı koruyucu puanlarıyla, bu annelerin çocuklarından elde edilen benlik kavramı puanları arasında korelasyon analizi yapılmıştır. Gören ve görmeyen çocuğa sahip annelerin tutumlarıyla çocuklarının benlik kavramları arasındaki korelasyon değerleri incelendiğinde, gören ve görmeyen çocuğa sahip annelerin tutum (SPT-A) puanlarıyla, çocuğun benlik kavramı arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Fakat, korelasyon değerleri anlamlı olmamakla beraber, görmeyen çocuğa sahip annelerin kabulleri ve aşırı koruyucu puanları yükseldikçe, çocukların olumlu benlik değerlendirmeleri de yükselmekte ($r=-.15$ ve $r=-.02$), gören annede ise kabul puanı ve aşırı koruyuculuk puanı yükseldikçe, çocuğun kendini olumlu değerlendirmesi azalmaktadır, ($r=.13$ ve $r=.01$). Buna karşılık, görmeyen çocuğu olan annelerin red ve baskınlık puanları yükselirken, çocuğun kendini olumlu değerlendirmesi azalmakta, ($r=.10$ ve $r=.06$) gören çocuğu olan annelerin red ve baskın puanları artarken, çocuğunun kendini olumlu değerlendirmesi artmaktadır, ($r=-.14$ ve $r=-.06$). Elde edilen bu korelasyonların hiçbiri anlamlı bulunmamıştır.

Gören çocuğun annelerinin red ve baskın tutumlarının artmasıyla, çocuğun olumlu benlik kavramının yükselmesinin nedenlerinden biri, aile tutumunu ölçmek için kullandığımız testin itemlerine bağlı olabilir. Testte özellikle red ile ilgili maddeler incelendiğinde kültürümüzdeki annelerin bu itemleri red olarak düşündükleri söylenebilir. Örneğin, birinci kartta, «anne, kızı gereği kadar iyi iş yapmadığı için evi tek başına temizliyor», dokuzuncu kartta ise «anne, oğlunun radyoyu yüksek sesle dinlediğini düşünüyor», onikinci kartta ise «anne, bu okulda niye daha katı disiplin uygulanmadığını düşünüyor» gibi red itemleri anne tarafından red tutumu olarak düşünülmemiş olabilir. Bu gibi davranışlar kültürümüzde, günlük yaşamda olağan olup, annenin bu tutumunu, çocuk red olarak algılamadığı için çocuğun benlik kavramını olumsuz olarak etkilemediği söylenebilir.

Araştırmamızda kullanılan test, daha öncede bahsedildiği gibi Cowen ve arkadaşlarından alınıp, test itemleri türkçeye çevrilerek kullanılmıştır. Testi tamamiyle değiştirmemek için ancak birkaç item üzerinde kültürümüze uyarlama yapılmıştır. Bu nedenle sonuçları yorumlarken, dikkatli ve titiz davranılması gerekmektedir. Nitekim Cowen da, hazırladığı ölçeğin tek başına tutumları ölçmek için yeterli olmadığı, derinlemesine mülakatlar ve gözlemlerle birlikte testten alınan sonuçların değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Bu nedenle çalışmadan elde edilen sonuçlara ihtiyatla bakılmalı ve yeni çalışmalar için bir başlangıç noktası olarak görülmelidir.

K A Y N A K Ç A

- Bıyıklı, L. *Bedensel Özürlü Çocukların Benlik Kavramı (Aile Kabul Düzeyi Açısından)*, Ankara : Ankara Üniversitesi Basımevi, 1989.
- Cowen, L., E.; Underberg, P. R.; Verillo, T., R. and Benham, G. F. *Adjustment to Visual Disability in Adolescence*, New York : American Foundation for the Blind, 1961.
- Cross, S.; Markus, H. *The Personal Self* içinde yer aldığı eser : L. A. Pewin (Ed.) *Handbook of Personality Theory and Research*, New York : The Guilford Press, 1990.
- Cutsforth, T. D. *Personality and Social Adjustment Among The Blind*, *Research Bulletin*, American Foundation for the Blind, 1966, January, Vol. 12, 53-67.
- Lowenfeld, B. *Psychological Problems of Children with Impaired Vision* içinde y.a.e : Cruickshank, M. W., *Psychology of Exceptional Children and Youth*. Third Edition, New Jersey : Prentice - Hall, Inc, 1971.
- Lowenfeld, B. *Psychological Problems of Children with Severely Impaired Vision* içinde y.a.e : Cruickshank, M. W.,

(Ed.) *Psychology of Exceptional Children and Youth*. Forth Edition United States of America : Prentice - Hall, Inc, 1980.

- Quintana, C.; Gil, F.; Clemente, M., Social Competence and Blindness : A Comparative Study, *Informes - de - Psicologia*, Vol 3 (1-2), 121-132, 1984.
- Schindele, R. The Social Adjustment of Visually Handicaped Children in Different Educational Settings, *Research Bulletin*, American Foundation for the Blind, 1974, October, Vol. 28, 125-144.
- Schultz, D. *A History of Modern Psychology*. Third Ed. New York : Academic Press, 1981.